

Život i filozofijsko djelo Tome Vereša – osnovne činjenice

Marjan Ostrogonač*

Sažetak

Namjera ovog rada je prikazati biografiju Tome Vereša i istaknuti važne dijelove njegova filozofsko-teološkog opusa. U radu se želi prikazati Tomo Vereš najprije kao čovjek koji je bio spreman posvuda tražiti istinu. Osim životopisa i raspodjele tematskih područja kojima se bavio, u radu je stavljen naglasak na dvije najvažnije preokupacije Tome Vereša: filozofiju i teologiju sv. Tome Akvinskog i dijalog s Marxom. Verešovo veliko poznavanje Tome Akvinskog omogućilo mu je da njegovu misao prikaže kao aktualnu pokušavajući je uvesti u dijalog s Marxovom filozofijom. U radu su izdvojene dvije knjige koje su kapitalna djela Tome Vereša. Najprije je to njegov prijevod Tome Akvinskog „Izabrano djelo“ iz 1981. godine i njegova disertacija „Filozofsko-teološki dijalog s Marxom“, koja je doživjela dva izdanja.

Cljučne riječi: Tomo Vereš, tomizam, dijalog, Marx

Uvod

Tomo Vereš je istaknuti mislilac XX. stoljeća koji je obilježio znanstveni i kulturni prostor bivše Jugoslavije. Iz više razloga može ga se smatrati začetnikom nekih novih misaonih smjerova u jugoslavenskoj filozofiji druge polovice XX. stoljeća. Bio je najpoznatiji prevoditelj tekstova i poznavatelj djela Tome Akvinskog i mislitelj dijaloški otvoren prema Marxu i marksizmu. No, krivo bi bilo cjelokupni rad Tome Vereša promatrati samo kroz prizmu sv. Tome i Marxa ili kroz tomizam i marksizam. Osim svetog Tome, pisao je i o Albertu Velikom, o Crkvi, povijesti, bunjevačkim Hrvatima... Bio je otvoren za sva znanstvena pitanja i za problematiku svoga vremena. O tome svjedoči široka lepeza znanstvene tematike kojom se bavio.

Vereš nas je obogatio mnogim novim spoznajnim pogledima, a utjecao je i na izmjene do tada već ustaljene i prihvaćene filozofske i teološke terminologije. Naime, jedna od Verešovih karakteristika bila je i jasnoća izražavanja, stoga je težio za

* doktorand Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, Slatina

preciznom terminologijom. Tako, na primjer, inzistira na pravilnom korištenju pojma „postojati“: kada on označava Božju egzistenciju, tada rabi pojam „postojanja“, a za čovjekovu „opstojanja“. Korigira nadalje tradicionalni izraz u filozofiji za Boga „nepokretni pokretač“ u „Iskonski začetnik zbivanja“. Upozorava da se kod Marxa krivo uzima izraz „religija kao opijum za narod“, već se mora reći „religija opijum naroda“. Ipak, najveća novost Verešova opusa je pokušaj aktualizirati misao sv. Tome u povijesnom i društvenom kontekstu događanja XX. stoljeća.

Biografija Tome Vereša

Na pitanje tko je Tomo Vereš, nije jednostavno i lako odgovoriti. Je li on filozof, teolog, dominikanac, svećenik, zagovornik dijaloga, vjernik, brat, sin ili što drugo? Odgovor je da je on sve to u sebi objedinio, ali i nadišao. U jednom intervjuu, objavljenom u knjizi *Pružene ruke*, Vereš je za sebe izjavio kako je običan Subotičanin, Bačvanin, Panonac (Vereš 1989, 237). Ta svijest o vlastitom podrijetlu pratit će ga cijeloga života i usmjeriti i na neke zavičajne teme koje će znalački i znanstveno utemeljeno istraživati.

Tomo Vereš se rodio u Subotici 24. veljače 1930. od oca Ivana i majke Franciške, rođene Bata. U Subotici završava pučku školu, a nešto prije II. svjetskog rata upisuje ovdje i gimnaziju, koju uspješno završava u poraću – 1949. godine. Oduševljen pripadnicima Reda propovjednika, u subotičkom puku poznatijim kao „bili fratrovi“, s 19 godina 1949. stupa u dominikanski novicijat u Dubrovniku. Filozofsko-teološke studije pohađao je u Dubrovniku i na Papinskom dominikanskom sveučilištu „Le Saulchoir“ kod Pariza, na kojemu studira pet godina i ondje postiže lektorat i licencijat. Za svećenika je zaređen u Parizu 1956. godine. Temom „Ontološki vid problema o božjem postojanju kod Tome Akvinskog“ magistrirao je 1958. godine na Filozofsko-teološkom institutu „Le Saulchoir“.

Po povratku u Hrvatsku, predavao je filozofiju na Dominikanskoj visokoj bogoslovnoj školi u Dubrovniku i Zagrebu od 1958. do 1965. Poslijediplomski studij upisao je školske 1965./66. u Freiburgu, gdje je slušao predavanja glasovitog teologa i filozofa Bernarda Weltea, koji će na njega ostaviti snažan utjecaj, osobito kada je riječ o razmišljanju o bitku. Ponovno se vraća u Hrvatsku i počinje se baviti filozofijom religije, naročito Marxovom kritikom religije. Svoju doktorsku disertaciju prvotno je započeo na temu odnosa filozofije i teologije. Međutim, 1958. godine Opći zbor dominikanskog reda, održan u Calaruegi, rodnom mjestu sv. Dominika, raspravljajući o školstvu, uputio je poziv da se na svim dominikanskim visokom školama i sveučilištima Reda mora učiniti sustavni osvrt na zablude marksizma. Ovaj zadatak za naše područje dopao je Tomi Verešu. Očito, Verešovo bavljenje Marxom dijelom je nastalo iz redovničke poslušnosti (Ćurić 2000).

Međutim, Vereš kao dijete svoga vremena i kao neumorni tražitelj Istine u zbilji nije mogao ne baviti se i aktualnom problematikom, što je uključivalo i Marxovo učenje i marksizam. Živio je u burnom vremenu ideologijske, političke, kao i filozofske isključivosti, što je svakako pridonijelo njegovu znanstvenom tematskom

preusmjeravanju. Na poticaj redovničkog mu subrata Jordana Kuničića, tadašnjeg dekana Teološkog fakulteta u Zagrebu, mijenja temu doktorske radnje te počinje pisati o mogućnosti dijaloga između marksista i kršćana (Ćurić 2000, 17). Na taj prijedlog je pristao tek kada mu je bilo zajamčeno da će ispitnu komisiju sačinjavati dobri poznavatelji Marxova djela s državnog Filozofskog fakulteta. Tako je izvanredni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dr. Danilo Pejović bio glavni ocjenjivač radnje i ispitivač, a komisiju su činili još dr. Branko Bošnjak s Filozofskog fakulteta i dr. Oleg Mandić s Pravnoga fakulteta. Doktorirao je 1970. na Teološkom fakultetu u Zagrebu disertacijom „Misao i praksa u Karla Marxa“. Poslije je disertaciju objavio u dva izdanja 1973. i 1981. pod naslovom *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*.

Od 1974. godine predaje i na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove i na Institutu za kršćanski nazor u Zagrebu. Godine 1989. promaknut je na stupanj redovitog profesora i to prema propozicijama rimskog sveučilišta Gregoriana. Bio je profesor filozofije na papinskom sveučilištu u Rimu Angelicum i Urbaniana. Kao predavač sudjelovao je na međunarodnim kongresima i simpozijima u Bochumu, Napulju, Rimu, Parizu, Ženevi... (Ćurić 2000, 13). Cijelo desetljeće, od 1976. do 1985. bio je pri Biskupskoj konferenciji Jugoslavije predsjednik Tajništva za one koji ne vjeruju. Bio je također član Matice hrvatske, Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda te Instituta „Ivan Antunović“ iz Subotice.

Pisao je na francuskom, hrvatskom, njemačkom i mađarskom jeziku. Dvadeset knjiga koje je napisao ili preveo te 500 bibliografskih jedinica rasprava, članaka i polemika u domaćim i stranim časopisima upućuju i na veliki tematski opseg rada kojim se bavio Vereš. Iscrpan prikaz Verešova opusa nalazi se u zborniku *Ljubav prema Istini – Zbornik u čast Tome Vereša o.p.*, objavljenom u njegovu čast prigodom njegova 70. rođendana i 50 godina redovničkih zavjeta, a uredio ga je također dominikanac p. Anto Gavrić. Treba istaknuti trud Petra Marije Radelja koji je na četrdesetak stranica donio Verešovu iscrpnu bibliografiju. Iako je iscrpna, bibliografija nije cjelovita, što zbog nedostupnosti tih publikacija, što zbog činjenice da nisu uvedene sve bibliografske jedinice koje su rasijane po inozemnim znanstvenim i popularnim časopisima. Toga je bio svjestan i sam sastavljač bibliografije, navevši kako nisu uvedene sve bibliografske jedinice, jer se Verešove studije preuzimaju i objavljuju u svjetskim razmjerima (Radelj 2000).

Zbog velikoga prinosa filozofsko-teološkim znanostima i dijalogu, učitelj dominikanskog reda Timothy Radcliffe promaknuo ga je, 10. lipnja 2000. u Rimu, u „učitelja svete teologije“ (*lat.* magister in sacra theologia). Umro je 9. prosinca 2002. u Zagrebu, a pokopan je iste godine 17. prosinca u Subotici.

Kratki prikaz Verešova rada

Tomo Vereš filozof, teolog, pisac, prevoditelj u potrazi za Istinom putem naravne i nadnaravne spoznaje kroz dijalog s umnicima, ljubiteljima mudrosti, bio je

poput Tome Akvinskog iskonski mislilac, usuglasitelj uma i vjere, svjestan Božanskog praiskona kojemu sve duguje postojanost (Lasić 2005, 321). Bio je najznačajniji poznavatelj tomizma u Hrvatskoj i u tadašnjoj Jugoslaviji u XX. stoljeću. Osim što je bio neumorni tražitelj Istine, bio je i čovjek dijaloga. Nastojao je kroz svoje djelovanje i misao uspostaviti dijalog s onima koji drugačije misle, koji nastupaju s drugačijih stajališta. Dijalog koji bi imao konkretnih učinaka, a ne samo neko puko razgovaranje. Dijalog koji nije samo težnja za uvažavanjem drugoga i drugotnosti nego bi polazio od razlika u kojima se mogu zrcaliti zajedničke točke. U svojemu, pak, prevoditeljskom radu poštovao je Tomino načelo izraženo riječima: „Zadaća je dobra prevoditelja sačuvati misao a mijenjati način izražavanja prema osebnosti jezika na koji se prevodi“ (Akvinski 1991, 1445). Trudio se vjerno prenijeti duh srednjovjekovne latinštine u hrvatskom, pa je u svom prevoditeljskom opusu nastojao stvoriti i novu filozofsku terminologiju.

Kao što je već rečeno, Verešov opus obuhvaća široku i bogatu tematiku. Ipak, pet tematskih cjelina se izdvaja iz njegova raznovrsnog opusa:

1. Prvaci skolastike Toma Akvinski i Albert Veliki. Neka od objavljenih djela su: *Iskonski mislilac*; Toma Akvinski: *Izabrano djelo* (uvodna studija, priredio i preveo) i *Država* (uvodna studija, priredio i preveo); Albert Magnus *Philosophia realis* (uvodna studija, priredio i preveo); značajniji članci: „Povijesno značenje Alberta Velikog“, „Zbilja i istina u Akvinca“, „Ontološki aspekt Akvinčevih dokaza za Božje postojanje“.
2. Komunistički ideolog Karl Marx i dijalog s marksizmom. Knjige: *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom, Pružene ruke : prilozi za dijalog između marksista i kršćana, Razmišljanje jednog kršćanina*.
3. Katolički društveni nauk u XIX. i XX. stoljeću. Knjiga: *Neoklerikalizam i pučki katolicizam* (koautor). Članci: „Socijalni rad Lajče Budanovića“, „Prošlost i budućnost enciklike Rerum novarum“.
4. Društvena problematika povijesti Hrvata u Bačkoj. Knjiga: *Bunjevačko pitanje danas*.
5. Crkvena povijest. Knjiga: *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807) – prvo hrvatsko sveučilište*.

Tomistička baština i Tomo Vereš

Vereš je na području tomističke baštine ostavio nemjerljiv doprinos, napose svojim prijevodima tekstova filozofa i teologa sv. Tome i Alberta Velikog. Njegovi prijevodi Tominih filozofskih i teoloških djela od neprocjenjivog su značaja za shvaćanje i razumijevanje Akvinčeve misli i tomizma kako u Hrvatskoj tako i na području bivše Jugoslavije. Vereš se može smatrati pionikom prevođenja Tominih djela. On je pokretač prevođenja Akvinčevih i Albertovih tekstova koji su do tada bili nedostupni javnosti. Naime, do pojave Vereša, a poslije i Augustina Pavlovića, nitko u tolikom opsegu nije sustavno prevodio misao dvojice velikih filozofa srednjega vijeka.

Na području tomističke baštine svakako se ističe Verešov prijevod knjige *Izabrano djelo* Tome Akvinskog, koja je imala dva izdanja. Prvo je preveo i priredio sam Tomo Vereš. Izdano je 1981. godine u 12.000 primjeraka. Knjigu sačinjavaju probrani prijevodi Akvinčevih tekstova. Osim prijevoda s latinskoga, Vereš je napisao dio knjige „Život i djelo Tome Akvinskog“ (1-27), te izradio „Kritički popis svih djela Tome Akvinskoga“ (28-31), „Bibliografiju“ (373-391) i „Rječnik pojmova“ (395-403). Izbor tekstova je popraćen velikim brojem bilježaka koje daju objašnjenja i upućuju na filozofsko povijesni kontekst nastanaka iz kojih se iščitava Verešovo veliko poznavanje srednjovjekovne filozofije.

Izabrano djelo imalo je za cilj približiti Tomu Akvinskog ne samo kao vrsnog teologa srednjega vijeka, nego i kao filozofa koji se služi filozofijom kako bi pokušao dati odgovore na pitanje o čovjeku, Bogu, društvu. Prvi dio *Izabranog djela* posvećen je stoga filozofskim spisima Tome Akvinskog o logici, predmetu istraživanja filozofije, istini, biću i biti, o etici i politici. Drugi i treći dio su teološki spisi u kojima su probrani Tomini tekstovi teološke problematike. Na četrjesto stranica čitatelju su prvi puta u hrvatskoj znanstvenoj javnosti prikazani neki tekstovi Tome Akvinskog. I sam Vereš je istaknuo kako je cilj ove antologije Akvinčevih filozofsko-teoloških spisa približiti našem znanstvenom i kulturnom području Tomu Akvinca (Vereš 1981). To je pogodovalo također i nakani izdavača Tomislavu Pušek koji je ustvrdio kako je cilj „mlade“ izdavačke kuće Globus „objavljivati značajna djela za evropsku i našu nacionalnu kulturu iz razdoblja manje ili nikako profiliranih u našem izdavaštvu“ (Pušek 1981, XII). Te njegove riječi oslikavale su ondašnju situaciju pristupačnosti Tominih tekstova na hrvatskom jeziku.

U znanstvenoj javnosti ovo djelo izazvalo je niz pozitivnih kritika. Tako će Augustin Pavlović reći kako je ovo izdanje „uistinu vrlo važan događaj za našu teološku i duhovnu literaturu“ (Pavlović 1981, 563). Verešu su pozitivne ocjene dale poticaj za rad na drugom izdanju koje bi bilo znatno prošireno i dotjerano. Na to ga je ponukao i Tomislav Pušek, urednik izdavačke kuće Globus i izdavač *Izabranog djela* iz 1981., jer je prvo izdanje od 12.000 primjeraka bilo rasprodano u potpunosti. Drugo prošireno i dotjerano izdanje bilo je pripremljeno za objavljivanje (Lasić 2005, 326). No, zbog teške bolesti Vereš nije mogao završiti ovaj posao. Drugo dotjerano i prošireno izdanje priredio je Verešov redovnički subrat Anto Gavrić, a izdano je u nakladi Globusa 2005. godine. Ono je dvostruko veće od prvog – naime, drugo izdanje je izišlo na 819 stranica. Ovdje donosim i kratki prikaz sadržaja drugog izdanja *Izabranog djela* Tome Akvinskog: uvodni dio – „Predgovori“, „Kratice“, „Napomena uz drugo izdanje“ i „Život i djelo Tome Akvinskoga“ (11-70), nadalje slijede dva dijela I. „Filozofska djela“ (73-235), II. „Teološka djela“ (237-718), „Dopunski dio“ (719-727), „Pjesme“ (729-740), „Dodatak“ (741-792), „Tomo Vereš (1930-2002.) : život i djelo“ (793-795), „Bibliografija“ (797-800), „Rječnik pojmova“ (801-808), „Kazalo latinskih pojmova“ (809-818) i „Kazalo imena i pojmova“ (819-839).

U svojem predgovoru Gavrić je istaknuo kako je ovo prošireno izdanje bila posebna želja Vereša, koji je, predosjećajući smrt, uredniku uputio poruku sljedećega sadržaja: „Nastoj ostvariti kad budeš mogao drugo prošireno izdanje Tomina

Izabranog djela prema nacrtu i dopunama koje sam ti poslao. To mi je posljednja želja i oporuka“ (Gavrić 2005, 13). Znakovita je prevoditeljeva žarka želja za objavljivanjem kapitalnog djela. Stoga se taj prijevod može smatrati misaonom ostavštinom našeg Vereša. Prevoditeljeva nakana je ponukati znanstvenike i intelektualce na istraživanje Tomine misli, jer nam se kroz ovo djelo Tomina misao čini sposobnom uhvatiti se u koštac s dijalogom i izazovima današnjice. Vereša je oduševljavala Tomina misao koja je svojim podrijetlom i svojom svrhom misao o Iskonu svijeta, jer je Akvinac u svom životu trajno tražio onaj zagonetni Iskon svijeta iz kojeg sve izvire i u koji sve uvire što postoji. Vereš nam još jasnije ističe kako je Akvinčevo djelo usmjereno na traženje Boga u svim zbivanjima, kako u očitim pojavama svijeta tako i u skrovitim tajnama nadsvijeta (Vereš, 2005).

Sadržaji objavljeni u *Izabranom djelu* upućuju nas na suglasje razuma i vjere. Također i na interdisciplinarnost filozofije i teologije. Toma Akvinski u konačnici želi afirmirati razum kao sredstvo kojim se može doći do zaključka da Bog jest. Stoga je ovo djelo korisno i značajno kako za filozofiju tako i za teologiju. Tomina se misao naznačuje kao sabirnica misli, jer se Akvinac bavio nadvremenskim i temeljnim pitanjima o smislu i svrsi svega što postoji, nastaje i nestaje, svega što jest i u mogućnosti je da bude, o Bogu, o čovjeku (Vereš 2005). Iz ovog djela možemo zaključiti i kako je Akvinski bio zagovornik dijaloga vjere i razuma. Treba istaknuti kako je on poštivao i filozofiju i teologiju u svoj njihovoj samostalnosti. No, za njega nisu one izolirane znanstvene discipline, nego su otvorene za interdisciplinarnost. Filozofiju nije priznavao kao službenicu teologije, posebno ne kao službenicu teologije teologa¹ (Vereš 1978). S pravom možemo zaključiti riječima Tome Vereša koji Akvinčevu misao razumijeva kao pravu misaonu i literarnu arhitektonsku cjelinu, zdanje koje se po svom ustrojstvu s pravom može usporediti s monumentalnim gotičkim katedralama svojega vremena (Vereš 1981, 61).

Iz Verešova opusa, koji se posebice odnosi na tomističku baštinu, možemo uvidjeti kako on pristupa Tomi. Toma Akvinski mu je uzor u traženju istine, uzor u rješavanju različitih znanstvenih i misaonih problema, pa i onih u sadašnjosti. Vereš je svjestan, pa i sam zaključuje kako je Toma Akvinski bio, a vjerojatno će i ostati, najviše osporavan teolog i filozof Katoličke crkve (Vereš 1978). Značajan je i Akvinčev utjecaj na razvoj teologijske i filozofijske misli Zapada (Vereš 1978). Svakako naš autor ne želi idealizirati Tomu, nego želi pristupiti njegovu grandioznom djelu znanstveno, argumentirano i ispitivački. Sve radi pronalaženja istine. Vereš je u tome ostao dosljedan i korektan. Toma mu je bio veliki uzor, ali Vereš nije prešućivao neke njegove krive uvide. Za njega, prema vlastitom priznanju, Akvinac nije bio ideološki fetiš nego samo zajednički naučitelj, „doctor communis“, koji je pogrešiv i koji je u nekim stvarima doista otvoreno pogriješio (Vereš 1989, 289).

Na temelju iznesenoga, jasno je da iz Verešova opusa dobivamo uvid u Tominu misao znanstveno, nepristrano i objektivno. No, on je tražio i od drugih znanstvenika, različitih svjetonazora, da u svom znanstvenom radu Tomi pristupaju objek-

¹ Pojam teologija teologa Vereš analizira i razlikuje od Tominog pojma „sacra doctrina“ u djelu *Iskonski mislilac*, u članku „Što je teologija u Tome Akvinskog?“ (Vereš 1978).

tivno, nepristrano i istinito. Tako je, primjerice, u svojoj kritici *Leksikona filozofa* Danka Grlića upozorio na netočnosti ili manjkavosti glede prikaza nekih kršćanskih mislioca i Tome Akvinskog. Vereš upozorava kako je prikaz Tome Akvinskog opširan i pregledan, ali je netočan u nekim podacima, nepotpun u izlaganju nauka, pristran i zastario (Vereš 1989, 179). Prema Verešu, krivo je prikazano i poimanje odnosa filozofije i teologije u Akvinca. Naime, za Tomu filozofija nije potpuno u službi teologije, ona samo pruža manifestativne usluge, ali je u pravom smislu riječi samostalna (Vereš 1989, 180). Također, Vereš se ne slaže s konstatacijom da je čitava Tomina misao sputana okvirima kršćanske dogmatike (Vereš 1989, 180).

Na ovih nekoliko primjera mogli smo uočiti Verešovu smionost i odlučnost u znanstvenom istraživanju sve radi istine. Bitno obilježje njegova znanstvenog opusa je izbjegavanje idealiziranja, s jedne strane, i neobjektivnog, nekad čak karikiranog prikazivanja Tome Akvinskog, s druge strane. Stoga će i sam Vereš vrlo otvoreno zaključiti kako je u cjelini Toma Akvinski mnogo više zanosno hvaljen i slavljen i živo preporučivan, kao što je bio i brzopleto i neznalački kritiziran, zaboravljan, a ponajmanje je iskreno, razumno i praktički prihvaćan kao uzorni tražitelj i sutražitelj istine (Vereš 1978, 90).

Verešov rad na području tomističke baštine nije samo ostao pri izvanredno uspješima prijevodima, nego je on na originalan način usvojio Akvinčevu sistematsku misao, baveći se u više navrata onim što je nazvao ontološka distinkcija u tomizmu (Ćurić 2000, 14). Vereš je htio ukazati na ontološku distinkciju koju često susrećemo u djelima Tome Akvinskog. Distinkcija je često bila nepravedno zanemarena od Tominih komentatora, a opet daje novi uvid u njegovu misao. Vereš ističe kako ova distinkcija nije sporedna, već naprotiv – ona je središnja tema Tomine filozofske misli! Ona bi pomogla zauzeti značajnije mjesto u novim pristupima Tomine filozofije.

Ovdje se radi o distinkciji, tj. razlikovanju između zbiljskog i istinskog bitka (Vereš 1996, 68). Verešova teza o ontološkoj distinkciji glasi da bitak (*lat.* esse) kao zbilja bivstvovanja (*lat.* actus essendi), označuje osebujnu zbiljnost svih bića koja je neiscrpiva za ograničeni ljudski um, dok bitak kao istina spoznaje (*lat.* veritas propositionis) označuje ista bića ukoliko su u ljudskom umu dostupna i shvatljiva (Vereš 1996, 69). Očito, ovdje se razlikuje bitak pod vidikom zbiljnosti svih bića i bitak kao istina spoznaje dostupna ljudskom umu. Ovo je stanovito dvojstvo bitka kakav on jest i kako ga mi spoznajemo.

Distinkcija se prema Verešovu mišljenju upotrebljava uglavnom zbog tri misaona problema: 1. problem postojanja Boga, 2. postojanje zla i 3. istovjetnosti istine s onim što jest (Vereš 1996, 70). Temeljni je problem kad čovjek na osnovi ovih triju problema dođe do spoznaje da Bog postoji, budući da je to više plod iskustva i promjenljivosti. Prema Akvincu, izraz „postojati“ tu nema takvo značenje kao za druga bića (Vereš 1996, 70). Ovdje bi se moglo zaključiti kako na osnovi iskustva čovjek može reći nešto o Bogu. Čini se kako on postaje dostupan i gubi na svojoj tajnovitosti. Biva otkriven.

Čini se da upravo taj pojednostavljeni govor Toma želi izbjeći ontološkom distinkcijom. Toma promatra bića koja su, s jedne strane, dostupna i spoznatljiva, a s

druge strane pak opet ostaju u tajnovitosti. No, problem nije u bićima kao takvim nego u našoj nedovoljnoj ljudskoj spoznaji, odnosno zbog našeg ograničenog spoznajnog potencijala (Vereš 1996, 72). Vereš zaključuje kako je bitak neodrediv i neiskaziv, premda omogućuje svako određenje bića i svaki iskaz o biću. Tu se pokazuje čudnovatost odnosa između ontičkog bića i ontologijskog bitka. Bitak ostaje uvjet mogućnosti mišljenja i bivstvovanja, a da sam ne može biti tematiziran. On ostaje ono Traženo i Naslućeno što izmiče kategorijalnom, ideologijskom i praktičnom zahvatu (Vereš 1981, 226). Svakako treba istaknuti filozofijsku dosljednost autora ovim principima. I ne samo da tako pristupa problematici bitka, nego i samim bićima. Za Tomu Vereša temelj ontološke distinkcije nalazi se u ljudskom duhu kojem je zadaća shvatiti shvatljivo, a istodobno ne pokušavati shvaćati neshvatljivo (Stanković 1999, 330).

Ljudska duša ima obilježje da je, s jedne strane, uvijek ograničena, a s druge pak strane uvijek teži za neograničenošću. I nitko ne može postaviti granice ljudskoj duši koja, doduše, dođe do svojih granica, ali ih uvijek i može nadići tako da objektivno nitko ne može postaviti granicu ljudskoj duši osim nje same, jer je ona ujedno i ograničena (Vereš 1996, 75). Vereš nas upozorava na ontološku distinkciju radi izbjegavanja stranputica u filozofiji, teologiji u znanstvenom i u svakidašnjem mišljenju (Vereš 1996). Poruka ove ontološke distinkcije jest istraživati i truditi se uvijek otkrivati nepoznato, ali s druge strane poštivati ograničenost.

Dijalog s Marxom

Vereš je dobar dio svoje životne energije, znanja i stručnosti utrošio u pokušaj dijaloga s predstavnicima marksističkoga svjetonazora. Dijalog je postao i njegovo životno opredjeljenje (Koprek 2007, 159). Štoviše, to postaje i Verešovo poslanje – način života i razmišljanja. Verešu je nakana da dijalog postane način mišljenja, osjećanja i svakidašnja praksa svih vrsta ljudskih zajednica: obitelji, udruženja, društava, saveza, država i cijeloga ljudskog roda (Vereš 1989, 235). Pri svemu tome Vereš je imao na umu filozofijsku okosnicu marksizma koja sudbinski utječe na čovjekov životni i povijesni svjetonazor. To je bitna točka za ozbiljan i trijezan dijalog s kršćanstvom do kojeg je Verešu nadasve bilo stalo (Mišić 2003, 126). Ipak, Vereš je na jednom od svojih predavanja na fakultetu priznao pred studentima kako mu je žao što je toliko životnog vremena potrošio na temu marksizma (Mišić 2003). Možda je bio razočaran jer nije vidio plodove dijaloga ili možda možemo ovdje vidjeti i njegovu dosljednost svom naučitelju sv. Tomi, koji je također pred kraj svog života cijeli svoj opus smatrao nevrijednim u usporedbi s blaženim gledanjem Boga.

Marxova je misao snažno obilježila novovjekovnu filozofiju, povijest i društvene odnose. Ona predstavlja prekretnicu u novovjekovnoj povijesti (Lasić 1982, 289). Vereš marksizam nikada ne prihvaća kao svoj misaoni sustav. On traži mogućnosti dijaloga prvenstveno s izvornom Marxovom misli, vješto izbjegavajući krive reinterpretacije samog Marxa od strane nekih marksista. Vereš je prema marksizmu kao filozofskom sustavu isticao njegovu misaonu diskutabilnost, odbacivao ga je kao ide-

ologiju u komunističkim političkim sustavima (Mišić 2003, 126). Zadaća filozofije je otkriti istinu i to putem traganja, čega je sredstvo i dijalog. Još od antike i Sokrata filozofija je zauzela smjer dijaloga. Dijalog je legitimni put filozofije do istine.

Kršćanstvo i marksizam imaju zajedničkih sličnih obilježja na kojima se može temeljiti dobar dijalog. To je univerzalizam, otvorenost prema budućnosti te povijesna i društvena misija koja ima za cilj mijenjanje svijeta. Ipak, marksizam kao sustav bio je bitno ne-dijaloški nastrojen. Tomo Vereš na tragu svog učitelja Tome Akvinskog iznosi razloge nenametljivo i studiozno, pristupa drugoj strani i želi naći točku na osnovi koje se može započeti dijalog. Uspjeh dijaloga zahtijeva određene preduvjete, najprije barem dvije osobe, nadalje međusobnu jednakopravnost, poštivanje različitosti i drugotnost drugoga, prihvaćanje da se i kod njega nalazi dio istine (Gavrić 1996). Trudio se ostvariti sve navedene preduvjete kako bi uozbiljio dijalog između kršćana i marksista.

Vereš promatra cijelu stvarnost kao dijalošku strukturiranost. On ne prihvaća svođenje dijaloga na pojedine dimenzije niti je htio teologizirati Marxa, kao ni odstupati od bitnih kršćanskih postavki, sve radi dijaloga. Za dijalog je potrebno dobro međusobno poznavanje i istinitost. Dijalog je suočavanje različitih nazora na svijet koji istupaju s teorijskim zahtjevom i praktičnim ciljem da pridobiju pristanak svih ljudi (Vereš 1981, 256).

Čini se kako je za dijalog između kršćana i marksista najdiskutabilnija točka Marxovo poimanje Boga. Je li to uistinu nepremostiv jaz između kršćanstva i marksizma? Marxov ateizam doživio je svojevrsnu metamorfozu. Naime, u Marxovim mlađim danima, to je bio prometejski ateizam, usmjeren protiv bogova na nebu, uključujući i Boga religijskih zajednica, ali u kasnijoj fazi njegova života želi se obračunati s bogovima na zemlji kao što su: kapital, država, novac, proizvod i ostale vrijednosti, koje su uzrok alijenacije čovjeka, jer najveća opasnost i najradikalnije otuđenje prijeti čovjeku od tih vidljivih i opipljivih bogova na zemlji (Vereš 1989, 66).

Za Marxa Bog je samo objektivacija ljudske spoznaje. I čovjek smješta Boga onkraj ljudske stvarnosti kao nedohvatljivog. Uzdiže ga i klanja mu se. No, čovjeka to otuđuje i baca u ropstvo. Međutim, za Marxa postoji izlaz iz te otuđenosti čovjeka na koju ga je stavila religija. Ekonomskim razvojem i boljim životom prestat će potreba za Bogom. No, dok društvo ima klasne podijeljenosti trebat će postojanje Boga kao onog koji otkupljuje čovjeka, oslobađa ga i rješava mu probleme. Marx priznaje čovjeku samostalnost. Čovjek može biti samostalan, ali on je zarobljen zbog klasne podjele. Štoviše, Marx se zalaže za apsolutnu samostalnost čovjeka. No, da bi čovjek mogao biti tako samostalan, on najprije sam sebi mora biti uzrokom (Vereš 1981).

Marxov ateizam je bitno praktički. On nije bio za javnu borbu protiv Boga, kako su ga poslije prikazivali njegovi tumači u svrhu propagiranja ideologije. Otvorena borba protiv Boga bi samim time na neki način priznavala Božje postojanje. Smatrao je da će ignoriranjem pitanja o Bogu ono i iščeznuti sa zemlje. Prema Marxu, svako dokazivanje kako Boga ima ili nema je nepotrebno, a suvremeni svijet donosi nove zahtjeve i nema vremena baviti se pitanjem Boga. Marxov ateizam nije usmjeren na izričito nijekanje Božje egzistencije, nego on zastupa razvoj svijeta, ali bez Boga

(Vereš 1981, 268). Prema Marxovu mišljenju, božansko za čovjeka je daleka i maglovita otuđujuća apsolutna veličina (Vereš 1981, 270). Bog kao objektivacija čovjeka postoji, ali on usporava čovjeka, zamračuje čovjekovu svijest i čini ga neslobodnim (Vereš 1981, 271). Dakle, čovjek i Bog su suprotstavljeni jedan drugome i oni su kao suparnici koji jedan drugome smetaju ili se natječu među sobom.

No, Marxov ateizam nije puko nijekanje Boga već je na određeni način i priznavanje njegova postojanja, ali zahvaljujući ljudskoj svijesti. Marx se nikada ne bavi filozofskim dokazima za postojanje Boga; štoviše tvrdi kako će pojam Bog trebati i dalje mnogim ljudima kao pokretačka sila, a razlog tomu je taj što čovjek živi u otuđenom svijetu i dok je sam sebi otuđen, Bog će mu i dalje trebati (Vereš 1989). Marksistički pojam Boga je dakle neodređeni apsolut, znatno usavršenog čovjeka, kojeg Tomo Vereš uspoređuje s razmišljanjem grčkih antičkih filozofa koji su za taj pojam uzimali „theion“, a u prosvjetiteljstvu je to slika deističkog božanstva indiferentnog prema stvorenom svijetu, konačno takav bog je neodređeni apsolut i on je objektivacija čovjekove otvorene prirode spram beskrajnosti (Vereš 1981, 270).

Nadalje, Tomo Vereš donosi teističko poimanje Boga kršćana i traži moguće dodirne točke za dijalog s Marxom. On želi prikazati kako Marxov ateizam nije apsolutno u opreci s kršćanskim teizmom. No, ne želi time braniti Marxovu kritiku kršćanskog Boga, već ističe kako Marx kritizira kršćanskog Boga, ali ne u biblijsko-teološkom smislu već u društveno-povijesnim vezama (Vereš 1989, 65).² Kršćanski Bog nadilazi čisto ljudske zamišljaje. On je neizreciva tajna, neshvatljiva teorijski i nedokučiva praktično. Pravi Bog je onkraj ljudskih slika. Kršćanski Bog je paradoks u odnosu na čovjekove umišljaje o Bogu. Tomo Vereš dodaje još kako je kršćanski Bog iznevjerio ljudske pojmove Boga kao vrhovnim bićem nad čovjekom, upravo zbog svog utjelovljenja (Vereš 1981, 272) i zbog svog objavljivanja u povijesti: „Ja sam koji jesam“ (Izl 3,14). Zbog ove rečenice koja označava Božju bit, ne može se Boga projicirati na vlastite ljudske zamišljaje.

Ovo je Verešov odgovor Marxu koji je pojam Boga sveo na ljudsku objektivaciju. Bog nije proizvod čovjekovog nestrpljenja, zbog neispunjenih ovozemnih potreba, niti težnja za apsolutnim (Vereš 1981, 272). Vereš uspoređuje Marxov pojam Boga s kršćanskim poimanjem. U biti nema sukoba, jer se ne nalaze na istoj razini. Stoga svako prihvaćanje Marxa kao apsolutnog ateista koji je u opreci s kršćanstvom ipak ne stoji. Zato bi i ateizam mogao biti polazišni put kojim se može i želi doći do zajedničkih odgovora. Znakovito je to da Vereš nikada ne osuđuje ateizam niti ističe svoja načela kao autoritativna i sama po sebi razumljiva i prihvatljiva. Ali kritizira i očekuje pravilno razumijevanje Crkve od strane nekršćanskih, pa i protivničkih mislilaca. Stoga kritizira i ispravlja autore koji su javno publicirali i kritizirali neke kršćanske pisce kao i njega samoga.

Iz te perspektive Vereš želi započeti dijalog. Za dobar dijalog potrebno je međusobno dobro poznavanje. On je htio argumentirano i principijelno ući u dijalog i

² Zbog ove teze Vereš je bio napadan od strane marksista kako teologizira Marxa. To su prije svega bili Branko Bošnjak, Ivan Salečić i Dragutin Novaković.

bez straha od mogućih teških pitanja. Nije priznavao idealiziranje i nekritičko pristupanje Marxovim idejama kako su to kod nas radili njegovi sljedbenici. Neki od njih su apriori nijekali mogućnost Marxove pogrešivosti. Stoga je Vereš htio pristupiti Marxu kao čovjeku koji je uz neke vrline imao i sudbonosnih promašaja kako u intelektualnom tako i u praktičnom životu (Vereš 1995, 425).

Verešov najznačajniji prikaz Marxova života, njegove misli i dijaloga kršćanstva s marksizmom svakako je njegova doktorska disertacija koju je poslije i objavio u dva izdanja. Prvo izdanje je izašlo 1973., a drugo, prošireno izdanje objavljeno je 1981. godine. Objašnjavajući naslov svoje disertacije Vereš nas upućuje na shvaćanje dijaloga kao razgovora u kojemu dva ili više sugovornika kažu tko su, što su i što namjeravaju učiniti, a filozofsko-teološki dijalog razumije kao misaoni susret i razgovor u kojemu sugovornici posljednju riječ daju filozofiji i teologiji (Vereš 1981, 7). Vereš upućuje na stanovitu usmjerenost filozofije prema teologiji i obratno. U tom smislu, knjiga nije puko slaganje Marxove misli u usporedbi s kršćanskom naukom. Vereš želi ostvariti preduvjete kako bi se ostvarila dijalektika između kršćana i marksista. Vereš u prvom dijelu želi najprije prikazati Marxa kao povijesnu osobu i razvoj njegove misli.

Središnji dio knjige sačinjavaju dijelovi: „Marxova kritika ljudskog otuđenja“ (73-179), „Nadvladavanje otuđenja“ (180-208) i „Ozbiljenje filozofije“ (209-226). U ovim poglavljima Vereš želi prikazati Marxovu riječ, njegov logos, da bi time pripremio tlo za svestranije i temeljitije dijaloško suočavanje Marxove misli i prakse s kršćanskom porukom (Vereš 1981, 227). U posljednjem dijelu knjige Vereš donosi povijesni pregled marksističko-kršćanskog dijaloga i obrazlaže njegov smisao. Prema njemu, kršćansko-marksistički dijalog mora biti cjelovit, praktičan i doktrinaran. Dijalog mora pridonijeti promjeni zbilje i zbivanja, izmjeni slike svijeta (Vereš 1981, 265).

Verešov pokušaj dijaloga nije ostao neprimijećen u domaćoj i stranoj javnosti. Reakcije na njegovu knjigu *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom* bile su raznovrsne. Prvo i drugo izdanje doživjelo najkontroverznije ocjene od velikih pohvala do najoštrijih napada i omalovažavanja (Gracin 2005, 244). Po ovim polariziranim reakcijama možemo naslutiti kako je kršćansko-marksistički dijalog bio izazovna i zahtjevna tema. No, Verešu je bilo drago što knjiga nije ostala bez odjeka, pa ni kod marksističkih pisaca. I u toj kritici marksista vidio je na neki način ostvarenje dijaloga.

Tako se Branko Bošnjak u *Praxisu* osvrnuo na ovo djelo. Njegove zamjerke Verešu bile su da izuzima kršćanskog Boga od Marxove kritike religije i da teologizira Marxa (Bošnjak 1974). Slično je i autor članka, „Pučkolaički dijalog s Verešom ili o metamorfozi jednog dijaloga“ iz 1984. godine, Vjeko Santrić kritizirao Vereša kako mu je problematika ljudskog rada središnje pitanje dijaloga. Također, na strani onih koji su u Verešovoj knjizi vidjeli samo pokušaj teologiziranja marksizma bio je i Ivan Salečić, koji je iznio svoju kritiku u članku „Pokušaj teologiziranja marksizma“ 1974. Zanimljiv je osvrt i Ivana Cvitanovića koji je u članku „Suočenje s istinom kao temelj dijaloga“ dao pozitivan prikaz Verešove knjige. Tako će istaknuti kako je to poštena, pregledna i pedantno pisana knjiga kojoj je nakana objektivno iznijeti pravu Marxovu misao o fenomenu religije i religioznosti, pokazati izvore Marxove

misli i pokušati naći dodirne točke izvorne Marxove misli i kršćanstva (Cvitanović 1974, 88).

Iako i kršćanstvo i marksizam smatraju kako imaju povijesnu misiju i univerzalno poslanje spram čovječanstva, Marxov odnos prema budućnosti i kršćanska eshatologija su slični ukoliko su suočeni s nepredvidivom budućnošću (Vereš, 1981, 277). Marx nema jasnu viziju budućnosti te naglašava nadu u nenadano. Ono što se ima zbiti a još nije. Budućnost se za Marxa ne može predvidjeti i programirati. Predviđanje nepredvidivog, računanje s neproračunatim i nada u nenadano spadaju u bit ljudskog odnosa spram izvorne budućnosti kako Marxova projekta budućnosti tako i kršćanske eshatologije (Vereš, 1981).

Marksistima i kršćanima zajednička je teološka tema o bogovima na zemlji. Kršćanstvo i marksizam se slažu da tih bogova na zemlji koji su otuđujuće veličine ima mnogo. Oslobođenje od božanstava na zemlji koji alijeniraju čovjeka nužno je kako bi čovjek postao slobodno biće (Vereš, 1981). U konačnici, prema Verešu, ne postoji radikalni sukob između kršćanskog poimanja Boga i marksističkog prometejskog ateizma, jer se ne nalaze na istoj razini. Stoga svako prihvaćanje Marxa kao apsolutnog ateista koji je u opreci s kršćanstvom ipak ne stoji. Ovo je bila Verešu polazišna teza za ostvarenje dijaloga.

Vereš u središnjoj temi Marxove filozofije, tj. ozbiljenje filozofije, otkriva elemente za dijalog s kršćanstvom. Zahtjev najprije glasi: „biti a onda imati“. Težnja za „biti“ da se istina otjelovi i u kršćana je važna tematika. Ovo su točke koje je Vereš isticao i time ne samo doprinio nego i hrabro stupio u dijalog s Marxom.

Zaključak

Osim ovim dvama glavnim područjima misaone popudbine, Tomo Vereš se bavio graničnim pitanjima filozofije i teologije znanosti i svakodnevnog života. Teme njegovih članaka su raznorodne. On piše o crtanim filmovima i uskrснуću, povijesne rasprave o prvom dominikanskom sveučilištu u Zadru, o socijalnoj djelatnosti Lajče Budanovića, bunjevačkom pitanju, modernoj tehnici. Piše i pobožne i duhovne članke za puk.

Na kraju, možda bismo Vereša najprikladnije mogli okarakterizirati naslovima njegovih djela. On je iskonski mislilac pruženih ruku. Odnosno, on je bio čovjek koji razmišlja o praiskonu svega, o Iskonskom pokretaču cjelokupne zbilje, ali i pruža ruke prema zbilji, ostaje otvoren za dijalog sa svima. Vereš se svojim djelom nalazi na rubu dijaloga teologije i filozofije, teizma i ateizma, kršćanstva i marksizma, sveznanja i neznanja. Stoga nas i ne čudi što je ova višeslojnost prožeta njegovim cijelim opusom te je kao tražitelj Istine osjetio izazov da dokuči mogućnosti krajnje granice misli.

Literatura:

Akvinski, Toma. 1981. *Izabrano djelo*. Prev. Tomo Vereš. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

- Akvinski, Toma. 1991. *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima*. Prev. Augustin Pavlović O. P. Globus nakladni zavod i Školska knjiga, Zagreb.
- Akvinski, Toma. 2005. *Izabrano djelo*. (ur.) Anto Gavrić. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Cvitanović, Ivan. 1974. Suočenje s istinom kao temelj dijaloga. *Crkva u svijetu*. 9 (1) 88-90.
- Čurić, Josip. 2000. Život i djelo Tome Vereša. U: Anto Gavrić (ur.). *Ljubav prema istini – Zbornik u čast Tome Vereša o.p.* Zagreb: Dominikanska naklada Istina. 13-19.
- Gracin, Antun Juraj. 2005. Vereš i Marx. *Crkva u svijetu*. 40 (2), 243-255.
- Gavrić, Anto. 1996. Doprinos Alberta Velikog dijalogu filozofije i teologije. U: Frano Prcela (ur.). *Dijalog. Na putu do istine i vjere*. Zagreb: Nakladni zavod Globus. 109-121
- Koprek, Ivan. 2007. Filozofija i teologija u Hrvatskoj u 20. stoljeću. U: Jelena Hečman, Damir Barbarić i Franjo Zenko (ur.). *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska. 153-163.
- Lasić, Hrvoje. 2005. Doprinos Tome Vereša Hrvatskoj filozofskoj baštini. *Prilozi*. 61-62 (1-2) 319-332.
- Lasić, Hrvoje. 1982. Dijalog s Marxom u novom izdanju. *Crkva u svijetu*. 17 (3) 285-292.
- Mišić, Anto. 2003. In memoriam Tomo Vereš (1930.-2002.). *Obnovljeni život*. 58 (1) 125-126.
- Pavlović, Augustin. 1981. Tomo Vereš, Toma Akvinski – Izabrano djelo, izdao Globus, Zagreb, 1981. *Bogoslovska smotra*. 51 (4) 562-564.
- Pušek, Tomislav. 1981. Riječ urednika. U: Toma Akvinski. *Izabrano djelo*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Radelj, Petar Marija. 2000. Bibliografija fr. Petra Tome Vereša O. P. (1951.-2000.). U: Anto Gavrić (ur.). *Ljubav prema istini – Zbornik u čast Tome Vereša o.p.* Zagreb: Dominikanska naklada Istina. 21-66.
- Stanković, Nikola. 1999. Lijepo i transcendentno u Tome Akvinskog. *Obnovljeni život*, 3 (54), 327-336.
- Vereš, Tomo. 1978. *Iskonski mislilac*. Zagreb, Dominikanska naklada Istina. 15-49.
- Vereš, Tomo. 1981. *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*. Zagreb: Filozofsko teološki institut.
- Vereš, Tomo. 1989. *Pružene ruke*. Zagreb: Filozofsko teološki institut.
- Vereš, Tomo. 1995. Napomena o početku dijaloga između kršćana i marksista u Hrvatskoj. *Obnovljeni život*. 3 (4), 423-426.
- Vereš, Tomo. 1996. Zbilja i istina u Akvinca. U: Marijan Steiner (ur.). *Ljepota istine*. Zagreb: Filozofsko – teološki institut. 67-77.

Summary

Life and philosophical work of Tomo Veresh – basic facts

This work intends to present the biography of Tomo Veresh and emphasize the important parts of his philosophical and theological scientific work. It also aims at showing Tomo Veresh firstly as a person willing to seek the truth everywhere. Besides his biography and a distribution of thematic areas of his concern, the work points out two main preoccupations of Tomo Veresh: the philosophy and theology of St. Thomas Aquinas and the dialogue with Marx. Veresh's great knowledge of Thomas Aquinas enabled him to present his thought as contemporary, trying to introduce it into a dialogue with Marx's philosophy. This work focuses on two books which are the magna opera of Tomo Veresh. Foremost it is his translation of Thomas Aquinas's Selected Writings from 1981 and his thesis "Philosophical and Theological Dialogue with Marx" which was republished twice.

Keywords: Tomo Veresh, Tomism, dialogue, Marx